

Shusterman, Richard:
Philosophy and the Art of Writing.

Vojtěch Trnka

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Křížkovského 513/12, Olomouc, 779 00, Česká republika
vojtech.trnka01@upol.cz

Text je recenzí knižní publikace od Richarda Shustermana jménem *Philosophy and the Art of Writing*. Cílem následujících stránek je seznámit čtenáře s problematikou, jíž se autor v této knize věnuje, a rovněž přiblížit autorův vlastní postoj prostřednictvím postupného shrnutí kapitol a kritického zhodnocení knihy jako celku.

Klíčová slova: filozofie literatury, písmo, text, Richard Shusterman

Ve své nejnovější knize se Richard Shusterman pouští do úvahy o psaném projevu. Historie této tematiky jistě sahá stejně daleko jako lidský vynález zachovávání řeči systémem značek. Mezi nejranější dochované „texty o textu“ se řadí již Platónovy dialogy, v nedávnější paměti dále pak určitě utkvěli Jacques Derrida a Richard Rorty, kteří prozkoumávali vztah mezi literaturou, textem a filozofií. Shustermanova *Philosophy and the Art of Writing (Filozofie a umění psát)*¹ tvoří velmi zajímavý přínos do této stále trvající debaty, který má ovšem daleko k dokonalosti.

1 Shusterman, R. (2022): *Philosophy and the Art of Writing*. Routledge, New York.

Téma textuality ve filozofii bylo tudíž vždy přítomné, ač mnohdy spíše okrajovější, a to i přesto, že text je jedním z hlavních ne-li přímo hlavním médiem filozofie. Ale žijeme ve světě přesyceném médii novými a autor se právě této reality ve své práci dotýká, a tak celá kniha budí dojem jisté chvály písma a obrany před technologiemi, které proces produkce textu zjednodušují, či přímo automatizují. Shusterman se ovšem nijak nevyjadřuje k existenci jazykových modelů, nejspíš protože titul vyšel necelý rok před spuštěním první komerční verze modelu ChatGPT. Ovšem iniciální výzkumy a prototypy existovaly dávno před ním. Možná se kniha dá vnímat rovněž jako určitý apologetický předvoj „lidského“ textu před „umělým“.

Richard Shusterman je poměrně známým jménem na poli pragmatické filozofie a estetiky. Jeho akademická dráha je věnována několika uznávanými publikacemi. Za zmínku stojí určitě jeho *Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art* (Blackwell: 1992), jež je jediná kniha dostupná českým a slovenským čtenářům jako *Estetika pragmatizmu: Krása a umenie života*. (Kaligram. 2003). Dále editoval kritický úvod k Pierru Bourdieuovi (*Bourdieu: A Critical Reader*. Blackwell. 1999). V nedávné době vyšla např. studie klasického erotického umění: *Ars Erotica: Sex and Somaesthetics in the Classical Arts of Love* (Cambridge UP. 2021).

Autor rovněž zavedl pojem *somaestetiky* (somaesthetics) a dal tak život zatím mladému badatelskému směru, který se však odkazuje na velmi prastaré kořeny. Termín představil ve *Practicing Philosophy: Pragmatism and the Philosophical Life* (Taylor & Francis. 1996). Svě představě o definici somaestetiky autor věnuje několik řádků v recenzované knize. Somaestetika má být projekt velmi blízký prvnímu vymezení filozofie, coby umění žít s mimořádným důrazem na vtělenou (embodied) dimenzi filozofické praxe. Jedná se tedy o ameliorační přístup k lidskému tělu, jež je chápáno jako centrum vjemů a jako samotné místo pro kreativní sebeutváření.² Rovněž i ve svém nejnovějším titulu přistupuje k problematice filozofické praxe, konkrétně k produkci textu, skrze somaestetický rámec.

Ne náhodou jsou předmětem hlavní stati myslitelé, již disponovali velmi osobitým autorským stylem. V rámci díla jsou to pak spíše starší filozofové, literáti a básníci, kterým autor věnuje prostor. Pokryta je řada

2 Shusterman (2022, s. 13).

autorů od starověku až po meziválečnou generaci. Richard Shusterman takto činí při poměrně útlém rozsahu knihy, o málo přesahujícím sto stránek a čerpá přitom z velmi rozmanitého výběru myšlenkových tradic.

Jelikož se tedy autor nezabývá jenom ryzími filozofy, ale také lyriky a spisovateli, otázka po vymezení polí působnosti literatury a filozofie je raději zodpovězená ještě v předmluvě. Takto je filozofii přisouzeno privilegiovanější postavení právě skrze somaestetické paradigma „Filozofie je více než jen literatura [...], protože je více než jen jazyk“³.

První kapitola se zabývá vymezením literatury a filozofie historicky. Je poskytnutý přehled problematiky od Platónova Faidra až po moderní autory jako Beauvoir, Wittgenstein, Rorty, anebo Foucault, Austin apod. Toto činí knihu velmi přístupnou širšímu obecnstvu, vezmeme-li navíc v potaz, že u některých myslitelů, jimiž se kniha zabývá v dalších kapitolách, Shusterman také dodává přehled jejich osobního života. Zároveň přítomnost biografii vytváří v knize jistou asymetrii mezi informacemi důležitými a triviálními. Zajisté kontext autorova života je důležitý, zvláště pak u myslitelů jako je Augustin anebo Kierkegaard. V knize však tyto pasáže působí příliš dlouze a jsou vyčerpávající – když by zajisté odbornější čtenář spíše uvítal delší vysvětlení autorovy vlastní somaestetické teorie. Kniha nejspíš trochu pracuje s předpokladem, že se somaestetikou jsme seznámení z autorovy minulé tvorby.

V druhé kapitole nám autor prezentuje, jakým konkrétním způsobem může psaní ustanovovat vlastní subjektivitu. Takto může text a filozofie splňovat účel nabývání vědění a ujišťování subjektu v souladu s antickou představou ucelené perfekce, coby vnitřní harmonie a jednodělnosti. Zároveň však hodlá demonstrovat i naprosto opačnou funkci textu, která může do jedincova myšlení vnášet pochyby a vést k roztržitému či odcizení. V kapitole se postupně soustředí na Augustina z Hippa, Michela de Montaigna, amerického jezerního básníka Williama Wordswortha a Sorena Kierkegaarda.

Na Augustinově případě jsou demonstrovány obě funkce textu: Církevní učitel takto ustanovuje své katolická „já“ v *Confessiones*. Augustinovo pátrání po opravdovém Bohu lze v průběhu jeho vyznávání se chápat jako

3 „Philosophy is more than literature [...] because it is more than language.“ Shusterman (2022, s. x).

snahu o větší sjednocenost v něm samotném. Zároveň však text generuje rozštěp subjektu. Autorské „já“ nahlíží sebe samé jako objekt a neostýchá se tak reinterpretovat subjektivitu sebe v minulosti. Augustin pak jako Manichejec anebo zloděj hrušek se sám sobě odcizuje skrze svůj nový křesťanský pohled. Dále pak dochází ještě k další fragmentaci v *Retractions*, kdy textové „já“ je znovu podrobena této reinterpretaci.⁴

Při čtení pasáží jako např. že „Současné „já“ nemusí být tak chytré jako „já“ minulé, ale je živé teď, zatímco objektifikované „já“ jakožto psaný popis je mrtvé.“⁵, je zřejmé, že se autor obzvlášť pohybuje v pojmech kontinentální tradice. Shusterman se však neodkazuje na žádného teoretika textu, což zamrzí čtenáře, jenž by rád věděl, na jakého autora Shusterman navazuje. Jistě jde o velmi intuitivní tezi, sice že textuální subjektivita je fundamentálně odlišná od té žité, a tak může jít o autorovu originální úvahu. V americkém kontextu se dá předpokládat ovlivnění esejem Paula de Mana *Autobiography As De-Facement* (Je to nanejvýš pravděpodobné, neboť v něm také zpracovává Augustinova *Vyznání* a Wordsworthovy básně). Analýzy textové subjektivity podniknul samozřejmě Foucault, ale také Bataille, jenž je v knize rozebírán. Se svou tezí smrti subjektu ve psaní se jeví Blanchot jako další možná inspirace vedle Derridovy hetero-*-thanato-biografie* a spousty dalších. Subverze autobiografické subjektivity byla podniknuta již Barthesem ne-li dříve. Velmi bych tedy na tomto místě ocenil nějaký odkaz.

Podobný motiv psaní jako vnesení jednoty do jedincova života dopátrává Shusterman i v Montaignových *Esejích*⁶, ovšem je tam opět přítomno i jedincovo odcizení od „autobiografického já“. U Montaigna navíc identifikuje touhu po komunikaci jako podnět pro psaní. Dále u Wordswortha⁷ tvrdí, že ucelenost je hlavní motivací k jeho psaní. Na básníkově příkladě argumentuje, že jednota není pouze v antickém smyslu vnitřního řádu, ale nabývá několika dalších dimenzí, např. v textu se vyskytuje jednota materiálního ale i spirituálního média. Dále že poezie

4 Shusterman (2022, s. 29).

5 „The present self may not be smarter than the past self, but it is now alive, whereas the objectified self as written description is dead.“ Tamtéž, s. 38.

6 Tamtéž, s. 38–39.

7 Tamtéž, s. 42.

pojí prvky časového a prostorového umění.⁸ Shusterman také nachází u Wordswortha motiv jednoty s přírodou, ostatně jak to u romantiků bývá.

Svou úvahu o psaní jako metodě k vnitřní jednotě Richard Shusterman zakončuje u Kierkegaarda. I jeho řadí po bok autorů, kteří přistupují k textu jako k amelioračnímu médiu, jež může vést ke zdokonalení sebe i druhých. Pozornost zvláště věnuje jeho oblíbě v pseudonymech, již interpretuje jako metodu nepřímé komunikace vlastní textu samotnému. Ta se zdá být při přesvědčování efektivnější než přímá konfrontace. Kierkegaard tím pádem rezignuje na snahu v textu zachytit svojí konkrétní subjektivitu, ale přesto ji dokáže komunikovat nepřímo.⁹

Další část knihy se zabývá otázkou, zdali může literatura lépe hovořit o věcech, jež se zdají být nevyjádřitelné, alespoň v mluveném projevu. Postupně jsou rozebráni dva francouzští autoři – Georges Bataille a Maurice Blanchot, a také dva britští – T. S. Eliot a Bertrand Russell.

Shusterman se zabývá zejména Batailleovou *Vnitřní zkušeností* (*L'Expérience interieur*), *Příběhem oka* (*L'Histoire d'oeil*) a *Matkou* (*Ma Mère*). Navazuje také na Batailleovy ontologické úvahy a názory na poezii. Autor argumentuje společně s Bataillem, že literatura, zvláště pak poezie může vést k předání lingvisticky nekomunikovatelných zkušeností, neboť se jí někdy povede narušit diskurzivní logiku a vnímáme pak něco jazykově neuchopitelného, alespoň na okamžik.¹⁰

Dále u Maurice Blanchota se také opírá o jeho ontologii: Literatura chápána hegelovsky tak vystupuje jako negace jazyka, jenž je sám negací konkrétních objektů. Tím pádem je to právě psaná forma spíše než řeč, jež má daleko blíže k původní realitě, kterou Blanchot vykresluje jako neosobní a tichou podobně jako literu.¹¹

U T. S. Eliota jsou vyzdvihována jeho tvrzení o literárním projevu jakožto velmi efektivním médiu pro přenos moudrosti. Vstřebání uměleckého textu vyžaduje větší pozornost a představitivost¹². Také vlastnost textu nepřímé komunikace je vnímána jako pozitivum skrze Eliotovu impersonální teorii poezie.¹³

8 Tamtéž, s. 43–45.

9 Tamtéž, s. 52 a 55.

10 Tamtéž, s. 64.

11 Tamtéž, s. 69.

12 Tamtéž, s. 78.

13 Tamtéž, s. 79.

Poslední z autorů, jimiž se Shusterman v kapitole zabývá, je Bertrand Russell. Nevěnuje však pozornost jeho logickému dílu, ale méně známé „noetické sérii“ povídek *Satan in the Suburbs and Other Stories* [Satan v předměstí a jiné příběhy]. Několik vědecko-fantastických narativů často cílí k vyličení, jak může zdravě vypadající lidská úvaha vést k neštěstí, protože není logicky pádná (Např. povídka *Infra-redioscope* je o falácii popření antecedentu). Dle Shustermana pak u Russellovy beletrie vyvstává filozofický motiv, který nikdy nepronikl do jeho stěžejního díla. Stejně jako Eliot má i Russell za to, že literatura je efektivnější prostředek pro komunikaci moudrosti. Konkrétně pak jde o jistou formu radikální skepse, jež je komunikovatelná skrze fiktivní narativ. Taková skepse může existovat pouze v příběhové formě bez nebezpečí upadnutí do aporie, neboť fikce samotná je svobodná od dogmat.¹⁴

Poslední kapitola naprosto opouští dosavadní eurocentrický kontext, a namísto toho se věnuje několika čínským malířům. Jsou jimi Šen Čou, Wang Meng, Ni Can a Wu Čcheng¹⁵. Jde zajisté o kapitolu, v níž se nejvíce zrcadlí autorovo somaestetické zázemí. Po strohém úvodu k čínské filozofii, malbě a kaligrafii autor atribuuje všechny dříve zmíněné vlastnosti textu jako exemplárně přítomné v čínském literárně-výtvarném umění. Takto autor např. tvrdí, že čínský písař je již od začátku veden k jakési psychosomatické jednotě, neboť čínské písmo se tradičně píše štětcem¹⁶, a každý vnitřní nesoulad v písaři je pak viditelný i na papíře (anebo na hedvábí). Rovněž i jakási mimolingvistická komunikace je možná v rámci kaligrafie, neboť k její interpretaci tradičně patřilo vyčíst duševní stav písaře při psaní z jeho výtvaru. Konečně dle autora čínský krasopis naplňuje somaestetický ideál, neboť spojuje kultivaci těla a ducha, precizní motorické pohyby s volnými proudy afektu, malbu s poezií atd.

Kniha končí touto kapitolou bez nějakého závěru. Stejně jako na začátku je zde obsažena velmi krátká kritika vůči moderním technologiím. Kniha tak ponechává čtenáře s velkým množstvím otázek tam, kde by se slušel systematický závěr, jenž by autorovy teze ucelil. Kniha má velmi dobrou strukturu a argumenty se na sebe postupně „nabalují“, ovšem

14 Tamtéž, s. 90.

15 Jména jsou v českém přepisu, v knize se vyskytují v neakcentovaném pchin-jinu..

16 Tamtéž, s. 94.

ústí to v jakési spojení předchozích tezí v poslední kapitole. Zjistě autor mohl ilustrovat na příkladě čínských kaligrafů potřebné argumenty pro svůj postoj a následně shrnout celý projekt knihy v závěru, zdá se však, že Shusterman se o obojí snaží v rámci finální kapitoly. Kniha samotná působí fragmentárně už tím, jak rozebírá každého z dvanácti literátů odděleně, a o to víc potřebuje další stránky, jež by dosavadní texty ucelily v jednotnou myšlenku.

Technologické kritice je všehovšudy věnováno pár odstavců a jde o další bod, který nepovažuji za zcela dopracovaný. Po dočtení může vyvstat otázka, zdali Shusterman chce, abychom se trénovali v kaligrafii, abychom byli lepší spisovatelé. Autor však žádné takové doporučení neuskutečnil, ačkoli jeho chvála tomuto umu by tomu přinejmenším napovídala. Z několika pasáží lze alespoň nabýt dojmu, že by doporučoval psaní rukou přednostně před psaním na počítači. Shusterman např. na závěr tvrdí, že většina autorů, kterým se věnoval, nepsala na psacím stroji¹⁷, nebo se zmiňuje o Nietzscheovi, který sám v pozůstalostech komentuje, jak je jeho autorský styl pozměněn užíváním psacího stroje. Také naráží na fakt, že tato nedůvěra vůči mechanizovanému textu docela kopíruje původní Platónovy námitky proti písmu v době, kdy tento vynález měnil svou dobu. Dílo se dá tak možná chápat jako určitá odpověď na Platóna. Shusterman vyvrací některé námitky vznesené ve *Faidrovi* a *Ústavě*. Písmo se tak může uplatnit jako nástroj pro sebe-kultivaci a není pouhým lékem na pamatování. Kritika je však znovu přemístěna na novější textové technologie. Jelikož autor v této argumentaci nijak zvlášť nepokračuje, zbývá tedy otázka, jaký přístup ke psaní autor doporučuje, zdali vůbec nějaký. Jediná předložená možnost předpokládá návrat k „více somaestetické a expresivní moci lidského hlasu [...] a performance“¹⁸. Nepředkládá však přímé tvrzení a jde o další důvod, proč by celá kniha měla být delší o osvětlující část.

Dále pofidérně působí zařazení Kierkegaarda do kapitoly druhé, ačkoli autorovo pojetí jeho díla tematicky zapadá už do další kapitoly. Obzvláště oceňuji poslední kapitolu, která pro mě představovala velmi reflektivní

¹⁷ Tamtéž, s. 117.

¹⁸ „We may need a reinvestment in the expressive somaesthetic power of the human voice [...] and performance.“ Tamtéž.

četbu. Jedná se o jedinou část v knize s ilustracemi a autorův rozbor maleb nutí k pozastavení a rozjímání nad nimi, což je nezvyklá, ale vítaná zkušenost u filozofického textu.

Vůči textu by se dala vznést námitka, která však neplyne z pochybení autora. Totiž že v textu není zohledněná realita umělé generativní inteligence, která tematiku somatické interakce mezi člověkem a textem tvoří relevantnější než kdy jindy. Jde však o záležitost načasování vydání knihy a až následné „AI revoluce“. Existence LLM a pokrok ve strojovém učení by zajisté stál za zhodnocení ve světle úvah vznesených v této knize.

Závěrem lze říci, že autorova práce je vcelku čtivá. Jistě velmi ocenitelné je to, že autor přistupuje k materiálům s již ustanoveným filozofickým pohledem, ale čtenáři není vnučován. Celá kniha se pak nečte jako pokus obhájit somaestetiku na příkladě významných filozofů, umělců a spisovatelů, ale spíše jako řada zajímavých analýz textů, rozborů básní, jejichž pojící myšlenka je chvála psaného média. Somaestetika zde spíš pak činí prisma, skrze které je na problematiku nahlíženo, řekl bych, s minimální nadinterpretací. Opět je zde však stinná stránka tohoto stylu. Jak již výše bylo zmíněno, text by velmi obohatilo více vyčerpávající seznámení čtenáře se somaestetikou. S oslabenou pojící linkou pak kniha působí skoro až jako soubor esejů, přestože jde zajisté o velmi zajímavou publikaci.

Literatura

Shusterman, R. (2022): *Philosophy and the Art of Writing*. Routledge, New York.

Abstract

Shusterman, Richard. Philosophy and the Art of Writing.

This text is a review of a book publication by Richard Shusterman titled *Philosophy and the Art of Writing*. The objective of the following pages is to familiarize the reader with the subject matter covered along with author's own standing towards it within the book. This is achieved through a summary of the respective chapters and critical reflexion of the book in its entirety.

Key words: philosophy of literature, writing, text, Richard Shusterman

Trnka, V. (2025): „Shusterman, Richard. *Philosophy and the Art of Writing*.“ *Filosofie dnes* 17 (1): 134–141. Dostupné z filosofiednes.ff.uhk.c